

Форостян Ольга,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії і методики фізичної культури та спортивних дисциплін

forostan@ukr.net

ORCID 0000-0001-6084-2160

Орлова Анастасія,

аспірант

forostan@ukr.net

Forostian Olha,

doctor of pedagogical sciences, professor,

professor of the department of theory and methods of physical culture and sports disciplines

Orlova Anastasia,

postgraduate

ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
м. Одеса, Україна 65000

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ З
ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ
ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

**FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE IN CHILDREN WITH SPECIAL
EDUCATIONAL NEEDS IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE
EDUCATIONAL ENVIRONMENT**

Анотація. У статті розкрито проблему формування соціальної компетентності та соціальної адаптації у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища. Проаналізована взаємодія структури допомоги сучасного загальноосвітнього навчального закладу. Теоретично обґрунтовані ознаки успішної соціальної адаптації дітей до загальноосвітньої школи.

У висновках статті зазначено, що отримання такими дітьми якісної загальної та професійної освіти є однією з основних і невід'ємних умов їх ефективного формування соціальної компетентності в умовах інклюзивного освітнього середовища, успішної самореалізації в різних видах професійної і соціальної діяльності.

Ключові слова: *інклюзивне навчання, інклюзія, адаптація, соціальна компетентність.*

Abstract. The article reveals the problem of formation of social competence and social adaptation in children with special educational needs in an inclusive educational environment. The interaction of the structure of care of a modern secondary school is analyzed. Theories of successful social adaptation of children to secondary school are theoretically substantiated.

The conclusions of the article state that such children receive quality general and professional education is one of the main and integral conditions for their effective formation of social competence in inclusive education, successful self-realization in various types of professional and social activities.

Keywords: *inclusive education, inclusion, adaptation, social competence.*

Актуальність дослідження. Формування соціальної компетентності та соціальної адаптації у дітей з особливими освітніми потребами до соціально-значущої діяльності на сьогоднішній день є найактуальнішою проблемою.

Реформування всіх галузей освіти в Україні, що відбувається на тлі неоднозначних соціально-економічних і суспільно-політичних змін, вимагає нових підходів до проблеми оновлення її змісту та удосконалення засобів, форм та методів навчання.

Саме інтенсивна робота фахівців у тісному зв'язку із державною політикою щодо забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами на здобуття якісної освіти, інтеграції їх у суспільстві, повинні забезпечити формування світогляду дітей, їхньої громадянської свідомості, патріотизму, загальнолюдських і національних цінностей.

Організація соціальної допомоги дітям і молоді, позбавленим можливості вести повноцінне життя внаслідок вад фізичного або психічного розвитку, потребує, в першу чергу, зміни ставлення суспільства до дітей з особливими освітніми потребами в Україні.

Таким чином, проблема формування соціальної компетентності у дітей з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища у корекційній педагогіці розкрита в не повному обсязі.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Пріоритетними завданнями розвитку загальної середньої освіти в Україні є забезпечення функціонування ефективної системи інклюзивної освіти, яка передбачає врахування потреб і можливостей кожної дитини незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Багато робіт вітчизняних і зарубіжних дослідників присвячено питанню інклюзивної освіти, серед яких: О. Акімова, Е. Андреев, В. Бондар, Л. Даниленко, В. Засенко, А. Колупасва, Ю. Найда, Л. Савчук, М. Сварник, Н. Софій та ін.

Дослідженню особливостей психологічного розвитку приділяли увагу такі вітчизняні вчені, як Г. Андреева, Б. Паригін, К. Платонов, Г. Соколова та ін., які розглядали клімат учнівського колективу як суспільно-психологічний феномен та стан колективної свідомості.

Процес входження дитини в соціальне середовище під керівництвом дорослого називають вихованням – це комплекс впливів, що забезпечує формування соціальної компетентності у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Отже, проблема формування соціальної компетентності у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища стає дуже актуальною на сьогодні.

Мета статті: проаналізувати та теоретично обґрунтувати особливості формування соціальної компетентності у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Результати дослідження. Створення сприятливого інклюзивного освітнього середовища є одним із пріоритетних напрямів сучасної української політики. На прикладі більшості країн світу, в Україні почала працювати концепція інклюзивної освіти, яка застосовується до людей з особливими потребами. Нажаль, таких людей на сьогоднішній день налічується майже 6% від загальної кількості українців [3, с. 14].

Всього в Україні, таким чином, близько 1 млн. дітей з особливими освітніми потребами. І тільки 10% з них навчаються в інклюзивних школах, а решта – фактично не мають можливості пристосовуватися до життя.

Сьогодні в Україні розроблено Концепцію розвитку інклюзивної освіти, яка спрямована на виконання вимог міжнародних нормативно-правових документів та на розробку механізмів впровадження інклюзивної освіти.

Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей – усі діти є цінними й активними членами суспільства. Навчання в інклюзивних навчальних закладах є корисним, як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для дітей з нормальним рівнем розвитку, членів

суспільства в цілому. Інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку.

Головним завданням дорослого є передача дитині тих моральних якостей і норм поведінки, які відповідають вимогам суспільства. Відсутність здатності засвоювати знання призводить до порушення процесу соціалізації.

Зокрема, О. Безпалько зазначає, що соціалізація – це процес послідовного входження індивіда в соціальне середовище, що супроводжується засвоєнням та відтворенням культури суспільства, внаслідок взаємодії людини з стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх її вікових етапах. Соціалізація неможлива без активної участі самої людини у процесі засвоєння широкого кола цінностей, понять та навичок, на ґрунті яких складається її повсякденне життя. (Безпалько, 2003, с. 23).

Процеси кардинальних перетворень у сучасному суспільстві і в системі освіти вимагають від спеціаліста переорієнтації його свідомості на гуманістичні цінності. Останнім часом наше суспільство повернулося обличчям до проблем дітей і підлітків з особливостями у розвитку. Саме тепер найбільш гостро постало питання соціалізації дітей, які мають тяжкий ступінь розумової та фізичної обмеженості. (Семигіна, Мигович, 2005, с. 40).

Найактуальнішим питанням сьогоденної системи освіти є інклюзивна освіта для дітей з особливими освітніми потребами у єдиному освітньому просторі. Кожна країна має свій досвід спеціального навчання таких дітей, пройшовши різний шлях від інтеграції до інклюзії.

Більшість дітей з особливими потребами в Україні, перебуваючи вдома або в інтернаті, не отримує належної освіти, необхідних знань, умінь, навичок, які забезпечу вали б їм можливість нормальної адаптації до життя в суспільстві, здобуття певної професії, сприяли б саморозвитку, самореалізації, самовдосконаленню особистості в подальшому житті. Отже, такі діти виявляються невідповідними до життя у звичайному для пересічної людини сенсі.

Перехід учнів зі спеціалізованих у масові школи за місцем проживання. Можливість здобуття освіти без «відриву» від родини і друзів; розвиток у середовищі здорових однолітків сприяє формуванню соціальної компетентності та соціокультурної активності, що згодом може допомогти дітям з особливими освітніми потребами успішній адаптації та інтеграції в суспільстві.

Під інклюзивним навчанням розуміємо систему освітніх послуг, коли особи з особливими освітніми потребами навчаються в загальному освітньому середовищі за місцем свого проживання. Інклюзивна освіта є гнучкою індивідуалізованою системою навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання. Основними компонентами інклюзивного середовища є безбар'єрне фізичне і психічне середовище, спеціальні умови навчання і виховання.

З метою створення сприятливого середовища в інклюзивному класі для навчання дітей з порушенням психофізичного розвитку вагомим значення набуває організація взаємодії усіх учнів у мікросоціумі класу. Основою міцних взаєностосунків є: позитивне прийняття кожного учня; забезпечення успіху у спільній діяльності; побудова гуманістичних взаємин у соціумі на основі поваги особистості та її гідності. Учні з порушеннями психофізичного розвитку тільки тоді отримують нормальний соціальний розвиток, коли будуть створені умови для їх становлення як особистостей і як суб'єктів діяльності, активних і самостійних її учасників [5].

У складному процесі інклюзивного навчання необхідно враховувати адаптаційний період, в іншому випадку подальше перебування дитини з порушеннями психофізичного розвитку в середовищі однолітків матиме негативні тенденції. Одні учні легко входять у шкільний колектив, інші тривалий період не можуть знайти своє місце у системі міжособистісних стосунків дитячого колективу. В. Олешкевич наголошує, що дітям з особливостями розвитку важко звикнути до нового оточення. У перші дні перебування у новому класі для них характерним є стан внутрішньої напруги, скутість, загальмованість, сором'язливість [5].

Л. Акатов зазначає, що серед основних факторів, що визначають ступінь успішності входження учня у новий клас, виступають його особистісні якості та особливості середовища, в яке він включається. Ускладнити адаптацію учня з порушеннями психофізичного розвитку до нового середовища можуть особистісні особливості дитини, які сформувалися на попередніх етапах розвитку [6].

До них відносять емоційні та інтелектуальні якості, деякі характерологічні й типологічні особливості. Діти можуть хворобливо реагувати на образу, несправедливість по відношенню як до них, так і до інших людей, тому учням з порушеннями психофізичного розвитку важко знайти спільну мову зі своїми однолітками. Труднощі, які можуть виникнути у дитини у період початкового навчання, пов'язані з впливом великої кількості чинників як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. До суб'єктивних відносяться індивідуальні особливості, які проявляються у рисах характеру, темпераменті, у вираженні та важкості дефекту розвитку тощо; до об'єктивних – вікові особливості, система міжособистісних стосунків у класі, вихованість учнів і т.д. Основною метою виховання і навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку є їх сімейно-соціальна адаптація. Заохочуються групові заняття для поліпшення соціальної пристосованості дитини та її підготовки [7].

Спільне навчання дітей з особливими освітніми потребами сприяє формуванню позитивного ставлення до своїх ровесників, прояву адекватної соціальної поведінки. Успішність інклюзивного навчання дітей залежить не тільки від характеру психофізичного розвитку, ефективності навчальних програм і технологій, які враховують ці порушення, а й від системи соціальних стосунків, яка склалася у класі [7].

Аналіз сучасної психолого-педагогічної, спеціальної літератури дозволяє окреслити умови забезпечення ефективного інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами: раннє виявлення і корекція порушень розвитку; тісна співпраця з батьками, надання їм спеціальних дефектологічних знань, педагогічної, психотерапевтичної і консультативної допомоги; створення

спеціальних умов у класі та школі; підготовка учнів з типовим розвитком до взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами.

До особливостей організації навчання в інклюзивному навчальному закладі ґрунтуються на перевагах інклюзивного навчання: усунення бар'єрів в освітній системі та системі підтримки дітей з особливими освітніми потребами, залучення батьків до процесу навчання, діти з особливими освітніми потребами отримують можливість для успішної соціалізації, розвитку своїх задатків, можливостей з подальшою інтеграцією в суспільство через інтегроване середовище.

В загалі система педагогічної підтримки в процесі навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами повинна базуватися на наступних принципах: принцип взаємодії з батьками; принцип взаємозв'язку в роботі фахівців; принцип компетентності; принцип поєднання індивідуального підходу з груповими формами роботи; принцип щоденного обліку психофізичного стану дитини при визначенні об'єму і характеру занять, що проводяться з ним; принцип поєднання роботи по розвитку порушених функцій і формування прийомів їх компенсації; принцип пріоритетного формування якостей особи, необхідних для успішної соціальної адаптації і інтеграції [2].

Успіх інклюзивного навчання, виховання та розвитку дітей з особливими потребами залежить від психолого-педагогічного супроводу командою спеціалістів, які будуть працювати з ними. Без кваліфікованої допомоги учням з психофізичними порушеннями надзвичайно важко розкрити свої потенційні можливості, навчатися без підтримки. Це обумовлено і психологічними особливостями таких дітей, їхніми зниженими можливостями спонтанного розвитку, і соціальними ситуаціями розвитку їхньої особистості

Висновки та перспективи подальших досліджень. Реалізація прав на освіту дітей з особливими освітніми потребами розглядається як одне з найважливіших завдань сьогодення. Отримання такими дітьми якісної загальної та професійної освіти є однією з основних і невід'ємних умов їх ефективного формування соціальної компетентності в умовах інклюзивного освітнього середовища, успішної самореалізації в різних видах професійної і соціальної діяльності.

У подальших наукових роботах ми зосередимо свою увагу на вмінні педагога згуртувати колектив на основі толерантності та взаємодопомоги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар В. Освіта дітей з особливими потребами : пошуки та перспективи [Електронний ресурс] / В. Бондар. – Режим доступу :http://www.flife.com.ua/inclusion/?page_id=454.
2. Капська А.Й. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з обмеженими функціональними можливостями /А.Й. Капська. – К.: ДЦССМ, 2013. – 146 с.
3. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія/А.А. Колупаєва. – К.: «Самміт-Книга», 2009. – 272 с.
4. Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: досвід європейських країн/ І. Тараненко// Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: наук. метод. зб./редкол.: Н. Софій, І. Єрмаков [та ін.]. – К.: Контекст, 2000 – 187 с.
5. Образовательная интеграция и социальная адаптация лиц с ограниченными возможностями: уч. для учителей, психологов и родителей детей с ограниченными возможностями/ А. Н. Коноплева [и др.]. –Мн.: НИО, 2015. – 260 с.
6. Чопік О. В. Роль педагогів у становленні учнівських соціальних зв'язків у інклюзивному класі/ О. В. Чопік// Зб. наук. праць Кам'янець Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2011. – Вип. XVII: 2 ч. – Ч. 1. –С.171-178.
7. Чопік О. В. До проблеми наступності у роботі дитячого садка і школи в умовах інклюзії/ О. В. Чопік// Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2011. – Вип. 9. – С. 260–264.

REFERENCES

1. Bondar V. Education of children with special needs: search and prospects [Electronic resource] / V. Bondar. - Access mode: http://www.flife.com.ua/inclusion/?Page_id=454.
2. Capska A. Socio-pedagogical work with children and youth with disabilities /A. Capska. - K.: 2013. - 146 s.
3. Kolupaeva AA Inclusive education: realities and prospects: Monograph / AA Kalupaeva. - Kyiv: Summit Book, 2009. - 272 p.
4. Taranenko I. Development of life competence and social integration: the experience of European countries / I. Taranenko // Steps to competence and integration into society: science. method. collection / editor: N. Sofiy, I. Yermakov [etc.]. - K.: 2000 - 187 s.
5. Educational integration and social adaptation of persons with disabilities: uch. for teachers, psychologists and parents of children with disabilities / A/Konopleva [et al.]. –Mn.: NIO, 2015. - 260 s.
6. Chopik O.V. The role of teachers in the formation of student social ties in an inclusive classroom / O.V. Chopik // Coll. Science. works of Kamyanets-Podilsky National University named after Ivan Ogienko. Socio-pedagogical series / ed. O.V.Gavrilov, V.I. Singer. - Kamyanets-Podilsky: Medobory-2006, 2011. - Issue. XVII: 2 h - Part 1. –P.171-178 s.
7. Chopik O.V. To the problem of continuity in the work of kindergarten and school in terms of inclusion / O.V. Chopik // Pedagogical education: theory and practice: collection. Science. wash. – Kamyanets-Podilsky: Publisher PP Zvoleyko D.G., 2011. - Issue. 9. - P. 260–264 s.

Матеріал надійшов до редакції 07.12.2021 р.